

Nina Barszczewska

Беларуская культурна-асьветніцкая дзеянасьць у Польшчы на старонках часопіса "Бацькаўшчына"

Acta Polono-Ruthenica 5, 75-91

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nina Barszczewska
Katedra Filologii Białoruskiej
UW

Беларуская культурна-асветніцкая дзейнасць у Польшчы на старонках часопіса „Бацькаўшчына”

Мюнхэнскі тыднёвік „Бацькаўшчыны”¹ час ад часу змяшчаў публікацыі пра Беларусаў у Польшчы. Закраналіся такія тэмы, як: рэпатрыяцыя насельніцтва зь Беларусі ў Польшчу й наогул колькасць Беларусаў у Польшчы, сытуацыя беларускага насельніцтва ў даваеннай і пасляваеннай Польшчы, разьвіццё беларускае культуры, школьніцтва й беларускае мовы.

I. Сытуацыя беларускага насельніцтва ў межах польскае дзяржавы

Закранаючы пытаньне Беларусаў на тэрыторыі пасляваеннае Польшчы, аўтар „Бацькаўшчыны”, падпісаны ініцыяламі А.Б., адзначае, што: „пасля другое сусветнае вайны колькасць беларускага карэннага насельніцтва ў Польшчы павялічылася дзесяткамі тысяч уцекачоў з БССР, якія ўцёкамі ў Польшчу прабавалі ратавацца ад жорсткасцяў савецкага рэжыму”.² У выніку гэтага, у Польшчы апынулася вялікая беларуская нацыянальная меншасць з праявамі арганізацыйнага й нацыянальна-культурнага жыцця.

Іншы публіцыст „Бацькаўшчыны”, схаваны за ініцыяламі А.Г.³ паставіўся крытычна да падлікаў, зьмешчаных у „Трыбуне Люду”⁴, тым больш, што „Трыбуна” спаслалася толькі на вынікі, датычныя

---

¹ Беларускі эміграцыйны тыднёвік „Бацькаўшчына” выходзіў у Мюнхэне ў гадох 1947 – 1966.

² А.Б., *Беларускае пытаньне ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 25 сакавіка 1955, нр 12-13 (242-243), с. 4.

³ А.Г., *Дні беларускай культуры ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 30 кастрычніка 1955, нр 44 (274), с. 2-3.

⁴ За „Бацькаўшчынай”: Е. Равіч, *Беларусы ў Польшчы*, „Трыбуна Люду”, 7-9 верасня 1955.

Беларусаў на Беласточчыне, быццам-бы ў іншых рэгіёнах Польшчы Беларусаў увогуле не было. І так, згодна з дадзенымі „Трыбуны Люду”, на ўсходзе ў межах сучаснае Польшчы жыло каля 100 тысяч беларускага насельніцтва, якое найбольш кампактна пасяляла Бельскі, Гайнаўскі й Сакольскі паветы. Скрытыкаваў ён таксама „Ніву”⁵ за пададзеную ёю колькасць 143 тысяч Беларусаў у Польшчы. Тым часам паводле перапісу насельніцтва з 14 лютага 1946 г., на самой Беласточчыне было 117 тысяч толькі праваслаўных Беларусаў. Калі ўзяць пад увагу натуральны прырост, колькасць Беларусаў – жыхароў іншых рэгіёнаў Польшчы, у асноўным г.зв. зьвернутых заходніх земляў, ды Беларусаў-каталікоў, дык агульная колькасць Беларусаў у Польшчы – па словах аўтара артыкула – павінна быць значна большай. З гэтага публіцыст „Бацькаўшчыны” зрабіў сумную выснову, што ў Народнай Польшчы працягваецца практыка з часоў Польшчы перадаеннай, калі Беларусы-каталікі аўтаматычна залічаліся да польскае нацыі.⁶

Канкрэтныя лічбы Беларусаў у Польшчы прыводзіць на старонках мюнхэнскага тыднёвіка Алесь Крыга.⁷ „Як паказваюць досьледы М. Волаціча, у межах сучаснае Польшчы пражывае наступная колькасць беларускага насельніцтва: 1. у Беласточчыне – 691 000, 2. у заходніх акругах Польшчы – 350 000, 3. у Прусіі й Памор’і – 150 000, 4. у цэнтральнай Польшчы – 16 500; разам – 1 207 500 чалавек”.⁸ Несумненна, гэтыя дадзеныя значна перабольшваюць сапраўдную колькасць беларускага насельніцтва ў Польшчы.

Публіцысты „Бацькаўшчыны” параўноўвалі сытуацыю Беларусаў у даваеннай Польшчы ды ў пасляваеннай і адзначалі, што ў пасляваеннай, а асабліва ад 1956 г., яна значна змянілася на карысць беларускага насельніцтва.

А. Г. спаслаўся на „Трыбуну Люду”, на старонках якой Е. Равіч, гаворачы аб даваенным становішчы Беларусаў пад санацыйнай

⁵ „Ніва” – тыднёвік Беларусаў у Польшчы, які пачаў выходзіць у 1956 г. як орган Беларускага Грамадзка-Культурнага Таварыства (БГКТ).

⁶ А.Г., *Да пытання Беларусаў у Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 8 красавіка 1956, нр 15 (297), с. 1.

⁷ А. Крыга, *Лёс Беларусаў у Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 12 лютага 1961, нр 7 (542), с. 1.

⁸ За „Бацькаўшчынай”: М. Волаціч, *Насельніцтва Заходняй Беларусі і яго перасяленне між сучаснай Польшчай і БССР*, [у:] „Беларускі Зборнік Інстытуту Вывучэння СССР”, № 4, 1956.

Польшчай, адзначыў варожае стаўленьне польскіх уладаў да ўсяго беларускага, пераследы беларускае мовы, арышты за беларускую дзейнасьць і г.д. Пры гэтым Равіч не забыў пахваліць Беларусаў, пішучы, што бальшыня іх пад народнай Польшчай стаяла на банку камуністычнага руху.⁹

Алесь Крыга звяртае ўвагу на тое, што й пры ПНР да 1955 г. нават сярод карэннага беларускага насельніцтва Беласточчыны забаронена была нацыянальная праца. Толькі ў кастрычніку 1956 г. было створана Беларускае Грамадзка-Культурнае Таварыства, пачаў выходзіць тыднёвік „Ніва” ды паадкрываліся на беларускай тэрыторыі Беласточчыны беларускія пачатковыя й сярэднія школы.¹⁰

„Бацькаўшчына” пісала пра горшае становішча тых Беларусаў, якія перасяліліся з БССР на землі заходніх ваяводзтваў, далучаных да Польшчы пасля апошніх вайны. Падавалі яны сябе за палякаў, хаця гэта былі – па словах Алесь Крыгі – „чыстакроўныя Беларусы”: у асноўным каталікі, але не бракавала й праваслаўных. Уладам Беларусі гэта адпавядала, таму што аслабляўся беларускі нацыянальны патэнцыял, а на месца пераселеных жыхароў у Беларусі насаджваўся расейскі элемент. Аўтар публікацыі адзначае, што паза Беласточчынай аддзелы Беларускага Грамадзка-Культурнага Таварыства былі толькі ў Варшаве й Шчэціне.¹¹

Алесь Крыга спасылаецца на дасьледаваньне Казіміра Жыгульскага,¹² зь якога вынікае, што ў сем’ях, аселеных пасля 1955 г., бальшыня прыбылых карысталася дзвюма-трыма мовамі: беларускай і польскай, расейскай і польскай, украінскай і польскай, а нават казахскай і расейскай. У штадзённым жыцьці 57 % перасяленцаў не карысталася польскай мовай. У хуткім часе гэтая сытуацыя пачала зьмяняцца, таму што прыбылыя рабілі вялікія натугі, каб як найхутчэй добра авалодаць польскай мовай, і таму працэнт сем’яў, якія дома размаўлялі па-польску, пачаў хутка расьці – з 27% да 72%. Сярод перасяленцаў – па словах А. Крыгі – найдаўжэй сваю нацыянальнасьць захоўвалі Беларусы, але ў аўтара артыкулу не было сумненьняў, што пасля заканчэньня польскіх школаў, уліўшыся

⁹ За „Бацькаўшчынай”: Е. Равіч, *Беларусы ў Польшчы*.

¹⁰ А. Крыга, *Лёс Беларусаў у Польшчы*, с. 1.

¹¹ Ibidem.

¹² За „Бацькаўшчынай”: К. Жыгульскі, *Культурная адаптацыя рэпатрыянтаў на Землях Заходніх*, „Przegląd Socjologiczny”.

ў вір польскага жыцця, яны нічога не захаваюць ад свае беларускасці. „А таму й гэты бальшавіцкі экспэрымэнт – стварэнне ўмоваў для перасяленьня Беларусаў у Польшчу трэба разглядаць, як адзін з многіх праступных спосабаў нацыянальнага нішчэння беларускага народу”.¹³

„Бацькаўшчына”, інфармуючы сваіх чытачоў аб цяжкім лёсе Беларусаў, раскіданых па цэлай Польшчы, працытавала публікацыю, зьмешчаную ў „Ніве”: „Людзі адарваныя ад свайго ўласнага асяродзьдзя зьяўляюцца чужымі, часта навет саромяцца сваёй нацыянальнасці. Навет тыя, каторыя ў беларускім асяродзьдзі сьмела заяўляюць, што яны Беларусы, тут у новым грамадзкім згрупаванні нясьмела разглядаюцца каля кіёска, калі хочуць купіць нумар „Нівы”. [...] Сьветчыць гэта аб тым, што прагнасьць беларускага друкаванага слова ёсьць даволі вялікая. [...] Справа дастатковага забесьпячэньня ў беларускае друкаванае слова – гэта вельмі важная справа. Абмяжоўвацца да культурна-грамадзкай дзейнасьці да межаў Беластоцкага ваяводзтва – гэта памылковая думка. Жыцьцё паказвае, як разьвіваецца культурная праца Беларусаў у некаторых асяродках даволі далёка аддаленых ад Беласточчыны (Варшава, Шчэцін). Можа яна разьвівацца й яшчэ ў іншых асяродзьдзях, калі Беларускае Грамадзка-Культурнае Таварыства (БГКТ) паможа яму нарадзіцца”.¹⁴

І таму, перад другім сваім зьездам Беларускае Грамадзка-Культурнае Таварыства вырашыла запрасіць: з аднаго боку – прадстаўнікоў павятовых аддзелаў, а з другога – прадстаўнікоў беларускага насельніцтва іншых ваяводзтваў, каб наладзіць зь імі сувязь і ўключыць да працы ў Таварыстве.

Беларускі эміграцыйны тыднёвік уважліва сачыў за публікацыямі ў „Ніве” і заўважыў адсутнасьць некаторых тэмаў, на якія раней „Ніва” зьвярталася асабліваю ўвагу. І так, ананімны аўтар эміграцыйнай газеты адзначыў, што, нягледзячы на заяўленьні БГКТ аб пашырэнні свае дзейнасьці на Беларусаў, пражываючых на заходніх землях Польшчы ды на тэрыторыі былое Ўсходняе Прусіі, ніякіх вестак аб такой дзейнасьці нельга знайсці на старонках

¹³ А. Крыга, *Лёс Беларусаў у Польшчы*, с. 1.

¹⁴ *3 жыцця Беларусаў над Польшчай*, „Бацькаўшчына”, 9 лютага 1958, нр 6 (392), с. 4.

„Нівы”, за выняткам гуртка БГКТ у Шчэціне.¹⁵

II. Культурная дзейнасць Беларусаў у Польшчы

У Польшчы з 30 верасня па 9 кастрычніка 1955 г. праводзіліся Дні Беларускай Культуры. Выклікалі яны шырэйшае зацікаўленне Беларусамі сярод польскай тагачаснай прэсы. „Бацькаўшчына” таксама дала справаздачу зь іх адкрыцця. Урачыстасць была наладжана 30 верасня ў варшаўскім оперным тэатры ў прысутнасці поўнага складу ўраду ды прадстаўнікоў партыі. Адкрыў яе старшыня Саюзу Польскіх Письменьнікаў Леон Кручкоўскі. Потым выступілі польскі й беларускі міністры культуры: В. Сакорскі і Г. Кісялёў. Затым адбыўся вялікі кацэрт з удзелам беларускіх і польскіх артыстаў. Гэта быў толькі пачатак. Пазней хваля падобных мерапрыемстваў пракацілася па іншых польскіх гарадох: Лодзі, Беластоку, Познані, Белавежы, Кракаве. Беларускія паэты, письменнікі, мастакі пачалі свае гастролі па Польшчы, якія працягнуліся да 9 кастрычніка.¹⁶

У Польшчы беларускай культурнай дзейнасцю пачало займацца Беларускае Грамадзка-Культурнае Таварыства. Беларускі эміграцыйны тыднёвік паведаміў, што гарадзкі аддзел БГКТ у Беластоку адзначыў першую гадавіну свайго існавання. Гэты аддзел за год свае працы здолеў згуртаваць вакол сябе больш за 400 дзейных сяброў, лік якіх пабольшваецца з кожным днём. Пры адзеле зарганізаваная бібліятэка з 2000 тамоў, якой карыстаецца больш за сотню сталых чытачоў. Эстрадная група, якая існуе пры адзеле, ведама сваімі мастацкімі выступамі ня толькі жыхарам Беластоку, але й іншых мясцовасцяў.¹⁷

Дзейнасць Беларусаў у Польшчы ў галіне культуры была адным з важных пунктаў з'езду БГКТ. Былі прынятыя пастановы, якімі мела кіравацца новавыбраная ўправа Таварыства са старшынём Уладзімірам Станкевічам. Вось важнейшыя з гэтых пастановаў: – трэба ўмацоўваць існуючыя гурткі мастацкай самадзейнасці й

¹⁵ А. Г., *3 жыцця Беларусаў над Польшчай*, „Бацькаўшчына”, 22 лютага 1960, нр 7-8 (443-444), с. 7.

¹⁶ А. Г., *Дні беларускай культуры ў Польшчы*, с. 2-3.

¹⁷ *Нашыя суродзічы ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 27 верасня 1959, нр 36 (472), с. 4.

арганізаваць новыя ды дбаць, каб мясцовыя калектывы свой рэпэртуар апіралі на мясцовы фальклёр;

– пастарацца стварыць пры Беластоцкім Музеі беларускі аддзел, які пасля мог-бы служыць базай для самастойнага беларускага музея.

Такія мэты паставіла перад сабой БГКТ у 1960 г.¹⁸ У той час Таварыства мела 7 павятовых аддзелаў, 2 гарадзкія (у Беластоку й Варшаве) і гурток у Шчэціне. Усяго разам Таварыства налічвала 119 гурткоў, да якіх належала 3395 сяброў.

Разьвіцьцё мясцовай беларускай культуры шырока асьвятляла „Ніва”, публікацыі якой перадрукоўвала „Бацькаўшчына”.¹⁹ „Беларускае насельніцтва ў Польшчы артымала шырокія магчымасьці культурнага разьвіцьця. Створаны шматлікія пачатковыя й сярэднія школы, у якіх буларуская моладзь вучыцца на сваёй роднай мове. Разьвіваюцца калектывы мастацкае самадзейнасьці, выдаецца што-тыднёвік »Ніва«, праводзіцца культурная праца ў гарадох і вёсках Беласточчыны. Аднак гэтыя дасягненьні яўна недастатковыя, а ўзровень культурна-асьветнае працы шмат дзе застаецца яшчэ нізкім. Найвялікшым недахопам, які сур’ёзна стрымлівае далейшае разьвіцьцё культурнае працы сярод беларускага насельніцтва, зьяўляецца войстры недахоп кадрў з добрымі ведамі беларускае мовы й літаратуры, свае гісторыі, культуры й народных традыцыяў”.²⁰

„Бацькаўшчына” адзначае, што за двухгадовы пэрыяд дзейнасьці БГКТ заснавала 30 мастацкіх калектываў, якія далі звыш 300 выступленьняў.²¹

Мюнхэнскі тыднёвік зьвярнуў увагу на канфэрэнцыю кіраўнікоў мастацкіх аддзелаў, якая адбылася 19 чэрвеня ў Гайнаўцы зь ініцыятывы Ўправы Аддзелу БГКТ у гэтым горадзе. З дыскусіяў вынікала, што калі драматычныя гурткі забясьпечаныя рэпэртуарным матэрыялам, дык горш справа прадстаўлялася з хорамі й

¹⁸ *III Звезд БГКТ у Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 3 ліпеня 1960, нр 26 (510), с. 3.

¹⁹ „Ніва” й *Беларусы ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 16 верасьня 1956, нр 38 (320), с. 2-3.

²⁰ За „Бацькаўшчынай”: „Ніва”, 12 жніўня 1956; А. Г., *3 жыцьця Беларусаў пад Польшчай*, „Бацькаўшчына”, 22 лютага 1960, нр 7-8 (443-444), с. 7.

²¹ *3 жыцьця Беларусаў пад Польшчай*, „Бацькаўшчына”, 9 лютага 1958, нр 6 (392), с. 4.

танцавальнымі гурткамі. Яны адчувалі вялікі недахоп рэпэртажу.²²

Крыху раней, 10 чэрвеня ў памешканьні Варшаўскага Аддзелу БГКТ Дыскусійны Клюб сарганізаваў дыскусію на тэму ўзьнікнення й дзейнасці Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады ў Заходняй Беларусі ў гадох 1925–1926 на падставе артыкулу І. Палуяна.²³

Чарговае паведамленьне беларускага эміграцыйнага тыднёвіка датычыла ўзьнікнення пры Беластоцкім Аддзеле Польскага Этнаграфічнага Таварыства Беларускай Этнаграфічнай Сэкцыі. Навуковым сакратаром сэкцыі быў выбраны мгр Мікалай Гайдук. Мэтай сэкцыі было зьбіраньне фальклёру й інфармацыяў аб беларускай народнай культуры на Беластоцчыне, пашырэнне сярод польскіх вучоных зацікаўленьня гэтай культурай, ладжаньне выставак беларускага народнага мастацтва. Сэкцыя хутка прыступіла да працы й пачала рыхтаваць у Беластоку выставу беларускага народнага мастацтва, якая потым мела паказацца ў павятовых мястэчках. Плянавалася на базе гэтай выставы стварыць у Бельску пачаткі беларускага музэя. Беларуская этнаграфічная сэкцыя занялася таксама арганізацыяй па мясцох гурткоў фальклярысаў-аматараў. У хуткім часе паўсталі 2 гурткі ў асяродзьдзі настаўнікаў, у якіх згуртавалася 58 асоб. Больш каштоўныя запісы й дасьледаваньні зь беларускага фальклёру апрацоўваліся да публікацыі ў „Ніве”, а таксама ў зборніку навуковых дасьледаваньняў, які рыхтаваўся да выданьня Беларускім Грамадзка-Культурным Навуковым Таварыствам.²⁴

Сярод іншых падзеяў „Бацькаўшчына” зьвяртае ўвагу на ўзнаўленьне 13 чэрвеня, пасля некалькімесячнага перапынку, перадачаў на беларускай мове, трансляваных бельскім павятовым радыёвузлом. Радыёперадачы рыхтаваліся павятовым аддзелам БГКТ у Бельску-Падляскім, які дзеля гэтага паклікаў адмысловую сэкцыю радыёперадачаў. Сэкцыя рэгулярна рыхтавала перадачы з жыцця

---

²² *З жыцця Беларусаў пад Польшчай*, „Бацькаўшчына”, 31 ліпеня 1960, нр 30 (514), с. 4.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Нашыя суродзічы ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 27 верасьня 1959, нр 36 (472), с. 4.

беларускага жыхарства Бельскага павету.²⁵

Усьлед за „Нівай”, „Бацькаўшчына” задумоўвалася таксама, ці будзе пабудаваны Дом-помнік Катусю Каліноўскаму? З інфармацыі, зьмешчанай у „Ніве”, вынікала, што „Камітэт пабудовы Дому-помніка К. Каліноўскаму сабраў толькі 121 тысячу злотых. Гэтай сумы недастаткова, каб можна было пачынаць будову. І таму Камітэт вырашыў на працягу чарговых 5 гадоў праводзіць збор грошай, каб у 100-я ўгодкі сьмерці К. Каліноўскага закласыці фундамент пад гэты Дом. Між іншага, дзякуючы старанням Камітэту, вуліца Новасасновая ў Беластоку была перайменаваная ў вуліцу Кастуся Каліноўскага. У памяць К. Каліноўскага 22 ліпеня ў Мастаўлянах была адкрыта мэмарыяльная дошка, умураваная ў сьцяну мясцовае школы, якой адначасова было прысвоена імя К. Каліноўскага”.²⁶

III. Беларускае школьніцтва ў Польшчы

Падобным чынам, як у выпадку разьвіцьця беларускай культуры ў Польшчы, гэтак і ў выпадку разьвіцьця беларускага школьніцтва, „Бацькаўшчына”, параўноўваючы сытуацыю ў даваеннай і пасляваеннай Польшчы, падкрэсьлівала зьмену ў лепшым напрамку, пачынаючы з 1956 г.

Калі ў 1921 годзе быў падпісаны ў Рызе мір паміж бальшавікамі й Польшчай, то, згодна з польскай канстытуцыяй, усе нацыянальныя мяншыні мелі права вучыць сваіх дзяцей у роднай мове. Аднак гэтыя законы для Беларусаў былі толькі на паперы – заўважае Пласкавіцкі – бо ня толькі не адкрываліся беларускія школы, але паступова закрываліся ўжо існуючыя, што ўтрымоўваліся коштам саміх бацькоў.²⁷

„У 1926–1927 гадох Таварыства Беларускае Школы ў Вільні з дапамогаю Беларускага Пасольскага Клюбубу, дзеля ратунку беларускага школьніцтва, пачало акцыю складаньня дэкларацыяў. Якую вялікую падтрымку гэтае справы выказала беларускае насельніцтва,

²⁵ *З жыцьця Беларусаў пад Польшчай*, „Бацькаўшчына”, 31 ліпеня 1960, нр 30 (514), с. 4.

²⁶ *Нашыя суродзічы ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 27 верасьня 1959, нр 36 (472), с. 4.

²⁷ Пласкавіцкі, *Да праблемы беларускіх школаў у перадаеннай Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 11 лютага 1956, нр 6-7 (288-289), с. 6.

сьветчыць факт, што на працягу некалькіх месяцаў было складзена дзесяткі тысяч дэкларацыяў. Іх прысылалі ў галоўную ўправу Таварыства Беларускае Школы ў Вільню, а адтуль ужо гэтыя дэкларацыі накіроўваліся да Акруговага Інспэктарыяту. Аднак ня інспэктар накладаў на іх рэзалюцыі, а яны чамусьці йшлі далей – да рэфэрэнта... дзяржаўнае бясьпекі, які даручаў сваім урадаўцам »зьянцца« пытаньнем беларускіх школаў...

У вызначаны дзень усе бацькі-Беларусы, што злажылі дэкларацыі, павінны былі зьявіцца ў воласьць, дзе прысланы ўрадавец праводзіў розныя допыты: чаму хочаш беларускай школы? Чаму не пасылаеш дзяцей у польскую? Хто намовіў падпісаць? І г.д., і г.д. Некаторым бацьком давалі падпісваць, пад загрозаю паліцыйнае кары, гатовыя пратаколы, не знаёмячы навет з іхным зьместам. Даводзілася падпісваць хвальшывыя заявы й дадзеныя, і на гэтым канчалася ўся справа”²⁸.

Незайздроснай была сытуацыя беларускага школьніцтва ў Польшчы й пасля II сусьветнай вайны. На тэрыторыі Беларускага, Гайнаўскага й Сакольскага паветаў у жніўні 1946 г. польскія ўлады перавялі ўсё школьніцтва на польскую мову.²⁹

Пазней наступілі зьмены ў лепшым напраму. „Бацькаўшчына” спаслалася на „Советскую Белоруссию” з 2 кастрычніка 1955 г., якая апублікавала выказваньне міністра асьветы ПНР Ярасіньскага, дзе міністр прывёў дадзеныя аб беларускім школьніцтве ў Польшчы. Па яго словах, у Польшчы беларускую (родную) мову й беларускую літаратуру як абавязковы прадмет у той час вывучала 5530 беларускіх дзяцей. У Польшчы былі адчынены 62 сяміклясавыя беларускія школы, у якіх вучылася 4500 дзяцей, дзьве сярэднія школы на 600 месцаў, дзьве пэдагогічныя школы на 250 месцаў.³⁰

Колькасьць беларускіх школ хутка расла. Спасылаючыся на публікацыю ў „Трыбуне Люду”, „Бацькаўшчына” паведамляла, што на Беласточчыне паявіліся сярэднія школы зь беларускай мовай навучаньня, адна сярэдняя школа, дзе беларуская мова навучалася, як прадмет, а таксама 156 школаў пачатковых, дзе беларуская мова зьяўлялася або мовай навучаньня, або прадметам. Апрача

²⁸ Ibidem.

²⁹ А. Г., *Дні беларускай культуры ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 30 кастрычніка 1955, нр 44 (274), с. 2-3.

³⁰ Ibidem.

гэтага ў Бельску быў заснаваны Агульнаадукацыйны Беларускі Ліцэй, які быў адчынены ў 1949 годзе. Падобны ліцэй адчыніў дзверы таксама ў Гайнаўцы. Даплыў вучняў у гэтыя дзве школы быў даволі значны.³¹

Як паведамлялася на III зьездзе БГКТ, што адбыўся 29 траўня 1960 г., на Беласточчыне былі 43 пачатковыя школы зь беларускай мовай навучання й 127 школ зь беларускай мовай як прадметам, з агульнай колькасцю каля 12 тысяч дзяцей. Існавалі таксама беларускія сярэднія школы: Беларускі Ліцэй у Гайнаўцы й Беларускі Ліцэй у Бельску-Падляскім ды беларускія клясы ў Пэдагагічным Ліцэі ў Бельску. Беларуская мова як прадмет выкладалася ў Ліцэі ў Міхалове й Ліцэі ўзгадавальніц дзіцячых садкоў у Беластоку.³²

У Польшчы праводзіліся розныя канфэрэнцыі й сэмінары, прысьвечаныя стану адукацыі нацыянальных меншасцяў.

Мюнхэнскі тыднёвік паведамляў пра павятовую канфэрэнцыю настаўнікаў беларускае мовы, што адбылася 14 сьнежня 1957 г. – у Саколцы. На канфэрэнцыі было сьцьверджана, што беларуская асвета на Сакольшчыне натыкаецца на розныя цяжкасьці й слаба разьвіваецца. На канфэрэнцыі абмяркоўвалася таксама справа зарганізаваньня курсаў беларускай мовы для дарослых.³³

Абапіраючыся на тыднёвік *Беларусаў у Польшчы* – „Ніву”, „Бацькаўшчына” паведамляла, што напрыканцы 1957 г. у Міністэрстве Асветы адбылася канфэрэнцыя, прысьвечаная разгляду сытуацыі школьніцтва нацыянальных меншасцяў у Польшчы. У разгорнутых пасья дакладу дыскусіях падкрэсьлівалася аб незадавальняючым стане беларускага школьніцтва. Асноўныя прычыны такога стану – гэта перадусім недахоп кваліфікаваных кадраў і адпаведных падручнікаў.³⁴ У сувязі з гэтым зьявілася неабходнасьць стварыць у Варшаўскім Унівэрсытэце Катэдру Беларускае Мовы й Літаратуры, пра што напісаў Е. Равіч на старонках „Трыбуны

³¹ Ibidem.

³² *III Зьезд БГКТ у Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 3 ліпеня 1960, нр 26 (510), с. 3.

³³ *З жыцьця Беларусаў над Польшчай*, „Бацькаўшчына”, 9 лютага 1958, нр 6 (392), с. 4.

³⁴ Ibidem.

Людз”, інфармацыю зь якой перадрукавала „Бацькаўшчына”.³⁵

Газэта прыдавала вельмі важнае значэнне пастанове Міністэрства Вышэйшых Школ у Варшаве аб пакліканьні да жыцця Катэдры Беларускае Філялёгіі пры Філялягічным Факультэце Варшаўскага Унівэрсытэту, якая пачала працу з кастрычніка 1956 г. пад кірункам прафэсара Антаніны Абрэмбскай-Яблонскай. На першы курс плянавалася прыняць 20 студэнтаў. Катэдра атрымлівала дапамогу ад беларускіх навукоўцаў, якія прыежджалі ў Варшаву зь лекцыямі, і мела супрацоўнічаць з сэкцыяй беларускае мовы пры Завочнай Настаўніцкай Студыі, якая арганізавалася ў Беластоку.³⁶

На канфэрэнцыі, арганізаванай Міністэрствам Асьветы, прапанавалася: зарганізаваць сыстэматычнае ўдасканалваньне пэдагагічных кадраў, узмоцніць рэкрутацыю на Катэдру Беларускай Філялёгіі пры Варшаўскім Унівэрсытэце і на Настаўніцкую Студыю ў Беластоку, якая пачала свой навучальны год 28 сьнежня 1957 г. Годам пазьней беларускую філялёгію вывучала там 44 настаўнікаў, сярод іх 23 на першым курсе.³⁷

„Бацькаўшчына” паведамляла, што ў Польшчы вывучэньню беларускае мовы адводзілася значнае месца ў праграме падрыхтоўкі спэцыялістаў славянскае філялёгіі. У Варшаўскім Унівэрсытэце чытаўся курс лекцыяў па сучаснай беларускай мове й праводзіліся практычныя заняткі. З гэтага відаць, што ў Польшчы закраналася беларускае пытаньне ды абмяркоўвалася даволі шырока, што зьяўлялася вынікам, з аднаго боку, актыўнай дзейнасьці саміх Беларусаў, а з другога – сымптыяў да Беларусаў з боку Палякаў.³⁸

Шмат было на старонках „Бацькаўшчыны” таксама й крытыкі, датычнай спосабу навучаньня, напр. спосабу правядзеньня ўступных экзаменаў на адзел беларускай філялёгіі Варшаўскага унівэрсытэту ў другой палове верасьня 1958 г., а менавіта таго, што кандыдаты маглі здаваць пісьмовы экзамен зь беларускае або

---

³⁵ А. Г., *Дні беларускай культуры ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 30 кастрычніка 1955, нр 44 (274), с. 2-3.

³⁶ *Ніва й Беларусы ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 16 верасьня 1956, нр 38 (320), с. 2.

³⁷ *З жыцьця Беларусаў над Польшчай*, „Бацькаўшчына”, 9 лютага 1958, нр 6 (392), с. 4.

³⁸ А. Б., *Беларускае пытаньне ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 25 сакавіка 1955, нр 12-13 (242-243), с. 4.

расейскае мовы, а вусны – з польскае й беларускае літаратуры. П. Залужны зь іроніяй адзначыў, што ня толькі ў Беларусі хуткімі тэмпамі праводзіцца русыфікацыя й дэнацыяналізацыя беларускага народу, але нават у Польшчы беларуская мова так лёгка можа падмянацца расейскай. Аўтар заўважыў, што беларуская моладзь у Польшчы несумненна нядрэнна ведае польскую мову, а беларуская мова гэтак жа параднёная з польскай мовай, як і з расейскай. Да гэтага яшчэ даходзіць польская дзяржаўная прыналежнасць беларускае моладзі ды факт, што гэтая моладзь паступае на аддзел беларускай філялёгіі польскага ўніверсітэту. У сувязі з гэтым лягчна было-б на першы плян высунуць калі не беларускую, дык польскую мову, а расейшчыну адсунуць на задні плян. „Гэтае зьявішча замены беларускае мовы расейскай пры ўступных экзаменах на аддзел беларускай філялёгіі можа ўважацца такім чынам нічым іншым, як толькі сьведамым ціскам Масквы, ськіраваным на русыфікаваньне беларускае моладзі”.³⁹

Чарговае паведамленьне „Бацькаўшчыны” датычыць Завочнай Настаўніцкай Студыі ў Беластоку, якая 29 ліпеня 1959 г. уручыла дыплёму 35 выпускніком, зь якіх 17 было з аддзяленьна беларускае філялёгіі. Гэта быў першы выпуск абсалвэнтаў беларускае філялёгіі. Побач з маладымі, дыплёмы атрымалі таксама старэйшыя векам гастаўнікі. Выпускніком беларускае філялёгіі Галоўнае Праўленьне БГКТ уручыла кніжныя ўзнагароды.⁴⁰

У часе III зьезду БГКТ прыняло пастанову па пытаньнях беларускае асьветы ў Польшчы, у якой гаварылася, што:

– таварыства павінна кіраваць усе сілы на прапаганду беларускае асьветы;

– трэба стварыць Стыпэндыйную Раду, якая, зьбіраючы ахвяраваньні на стыпэндыйны фонд, несла-б матэрыяльную дапамогу школьнай моладзі;

– да працы Таварыства трэба больш прыцягваць інтэлігенцыю, а асабліва настаўнікаў і спэцыялістаў розных галін навукі й тэхнікі;

– прыкласьці намаганьні, каб пры Катэдры Беларускае Філялёгіі ў Варшаве зарганізаваць Завочную Студыю для Настаўнікаў

³⁹ П. Залужны, *Расейшчына й беларускае грамадства ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 14 верасьня 1958, нр 35 (421), с. 2.

⁴⁰ *Нашыя суродзічы ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 27 верасьня 1959, нр 36 (392), с. 4.

Беларускае Мовы, якія, ня маючы поўнай вышэйшай адкацыі, маглі б яе здабыць завочна;

– трэба таксама больш апекавацца студэнтамі ды дапамагаць выпускніком вышэйшых навучальных установаў уладжвацца на працу.⁴¹

„Бацькаўшчына” адзначала волю беларускіх настаўнікаў да павышэньня сваіх кваліфікацыяў. „Ужо ў 1927 г. галоўная-ж управа Таварыства Беларускае Школы, маючы надзею, што ўсё-ж можна будзе адкрыць хоць колькі беларускіх школаў, зарганізавала ў Радашкавічах Настаўніцкія Курсы, на якія зьехалася каля 200 настаўнікаў. Была гэта часткова моладзь, што кончыла сярэдняю асьвету, а пераважна – старэйшыя настаўнікі, якія былі пазбаўлены польскім урадам працы. Вялікая колькасць настаўнікаў была з Горадзеншчыны, дзе былі беларускія школы ўжо ў часе нямецкае акупацыі (1915–1918), калі быў выдадзены галоўнакамандуючым нямецкімі войскамі фэльдмаршалам Гіндэнбургам загад аб праве карыстацца ў школах ды самаўрадах і беларускаю моваю.

Настаўніцкія Курсы ў Радашкавічах адведаў быў і польскі школьны Інспэктар, які прызнаў удзельнікаў Курсаў годнымі быць настаўнікамі. Аднак дазволу на адкрыцьцё беларускіх школаў дастаць у Палякаў так і не ўдалося. Дзеля спараліжаваньня акцыі Таварыства Беларускае Школы польскія ўлады склікалі сваіх настаўнікаў з „крэсус” на адмысловыя курсы ў Кракаў, дзе вучылі іх беларускае мовы. Таксама дзеля гэтае мэты ў Вільні быў выдадзены „Лемантар Маеўскага”, які насіў толькі назоў *Беларускі лемантар*, а ў запраўднасьці быў адным пасьмешышчам зь беларускае мовы. Гэткім-жа пасьмешышчам было й выкладаньне два разы на тыдзень беларускае мовы ў школах гэтак званых утраквістычных, якія былі адкрыты выключна для спыненьня акцыі змаганьня Беларусаў за свае родныя школы”.⁴²

Пра тое, якімі павінны быць настаўнікі беларускае мовы, пісала таксама „Ніва”, на якую спасылалася „Бацькаўшчына”. І так: „Беларускі настаўнік павінен імкнуцца абудзіць зацікаўленьне да беларускай мовы, як да мовы роднай. Вучань пачатковай, сярэдняй

⁴¹ III Зьезд БГКТ у Польшчы, „Бацькаўшчына”, 3 ліпеня 1960, нр 26 (510), с. 3.

⁴² Пласкавіцкі, *Да праблемы беларускіх школаў у перадваеннай Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 11 лютага 1956, нр 6-7 (288-289), с. 6.

школы павінен бачыць усю яе прыгажосьць, багацьце, гістарычную спадчыну. Настаўнік павінен навучаць ад сэрца”.⁴³ Апрача гэтага, настаўнік павінен арганізаваць культурнае жыццё ў школе, забясьпечваць бібліятэкі беларускімі кніжкамі, павінен прапагаваць беларускую культуру, гісторыю, арганізаваць гурткі мастацкае самадзейнасьці й калектыўнага жыцця сярод моладзі й старэйшых.⁴⁴

Усьлед за „Нівай”, „Бацькаўшчына” адзначала як добрую й карысную зьяву тое, што шматлікія беларускія настаўнікі Беларэччыны выкарыстоўвалі час летняга адпачынку на павышэньне сваіх пэдагагічных кваліфікацыяў і вучыліся ці то ў Завочнай Настаўніцкай Студыі ў Баластову, ці ў іншых вышэйшых навучальных установах Варшавы, Кракава, Ольштына. На 1 курс беларускай філялёгіі ў 1960 г. здадо экзамены 18 настаўнікаў.⁴⁵

Істотныя праблемы ў дыдактычным працэсе выклікала адсутнасьць добрых падручнікаў. „Бацькаўшчына” зьвяртала ўвагу на інфармацыю, што ў Польшчы была выдадзена пэўная колькасьць падручнікаў, але аказалася, што яны, маўляў, маюць шмат моўных памылак. Меркаваньнем „Бацькаўшчыны”, згаданыя моўныя памылкі гэта вынаходтва бальшавікоў, якія схамянуліся, што беларуская мова падручнікаў, выдадзеных у Польшчы, розьніцца ад афіцыйнага беларуска-расейскага жаргону, прынятага ў БССР. У выніку гэтага, бібліятэкі беларускіх школаў на Беларэччыне запоўніліся кніжкамі й падручнікамі, пераважна выдадзенымі ў Менску.⁴⁶

„Да гэтага даходзіць яшчэ й іншае адмоўнае зьявішча: беларускае грамадства ў Польшчы ня можа самастойна шырэй распрацоўваць пытаньні гісторыі й культуры собскага народу. »Распрацаваная« гісторыя й культура беларускага народу яму прыпадаюцца з БССР, якая й навадняе вучэбную праграму беларускіх дзяцей, юнакоў і студэнтаў у Польшчы, атручваючы адначасна й старэйшых. Сумная справа, але сумлеўнае пытаньне, хто выйдзе

⁴³ *Ніва й Беларусь у Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 16 верасьня 1956, нр 38 (320), с. 2.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *З жыцьця Беларэччы пад Польшчай*, „Бацькаўшчына”, 31 ліпеня 1960, нр 30 (514), с. 4.

⁴⁶ А. Г., *Дні беларускай культуры ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 30 кастрычніка 1955, нр 44 (274), с. 2-3.

з такога юнака – Беларус ці Расеец паводля культуры, – калі ён толькі й будзе ўзгадоўвацца на такіх хвальшыўках і прарасейскіх панэгірыках, як прыкладам Гісторыя БССР выданьня Акадэміі Навук БССР ды падобных ёй іншых савецка-беларускіх «грунтоўных» працах зь «беларусаведы».⁴⁷

IV. Беларуская літаратура ў Польшчы

„Бацькаўшчына” з задавальненьнем аднатоўвала зьяўленьне беларускіх выданьняў, падрыхтаваных Беларусамі ў Польшчы, а менавіта: выхад на 64 старонках накладам 4000 паасобнікаў *Каляндара* БГКТ ды накладам 2000 паасобнікаў *Зборніка вершаў беларускіх паэтаў у Польшчы*, які зьмяшчаў у сабе творы 13 паэтаў, што друкаваліся на старонках „Нівы”.⁴⁸

Мюнхэнскі тыднёвік звяртаў увагу на зьяўленьне ў „Нашай Культуры” – дадатку да ўкраінскае газеты ў Польшчы „Наша Слова” – прыхільнай рэцэнзіі на зборнік *Рунь*, выдадзены Галоўным праўленьнем БГКТ, у які ўвайшлі вершы беларускіх паэтаў у Польшчы, згуртаваных у Беларускім Літаратурным Аб’яднаньні і трыбунай якіх зьяўлялася Літаратурная Старонка ў „Ніве”.⁴⁹

Таксама БГКТ падкрэсьлівала, што „Ніва” павінна быць у кожнай беларускай сям’і, а „Зорка” (дадатак „Нівы” для дзяцей) – выконваць ролю школьнага дапаможніка.⁵⁰

Несумненна, высока цаніў „Ніву” мюнхэнскі беларускі тыднёвік, які, спасылаючыся на „Літаратуру і Мастцтва” з 17 сакавіка 1956 г., адзначыў на сваіх старонках выхад 4 сакавіка 1956 г. 1 нумару тыднёвіка Беларусаў у Польшчы „Нівы” як воргану БГКТ. Аўтар публікацыі ў мюнхэнскай „Бацькаўшчыне” станоўча ацэньваў выхад у Польшчы першай беларускай газеты, але пры гэтым з горыччу, пісаў, што Народнай Польшчы спатрэбілася аж 10 годоў,

⁴⁷ П. Залужны, *Расейшчына й беларускае грамадства ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 14 верасня 1958, нр 35 (421), с. 2.

⁴⁸ А. Г., *3 жыцьця Беларусаў пад Польшчай*, „Бацькаўшчына”, 22 лютага 1960, нр 7-8 (443-444), с. 7.

⁴⁹ *Нашыя суродзічы ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 27 верасня 1959, нр 36 (392), с. 4.

⁵⁰ *III Зьезд БГКТ у Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 3 ліпеня 1960, нр 26 (510), с. 3.

каб „на этнаграфічных беларускіх землях, якімі зьяўляецца Беласточчына, паўстала першая беларуская арганізацыя (і то толькі грамадзка-культурнага характару) ды выйшла першая газета ў беларускай мове”.⁵¹

Прыгледзеўшыся бліжэй да „Нівы”, „Бацькаўшчына” пісала: „Друкуецца газета ў двух колерах зь беларускімі арнамэнтамі (як некаторыя сьвяточныя нумары Б-ны). Рэдагуецца непараўнальна цікавей (свабодней за беларускія савецкія газеты) і адначасна дае шмат арыгінальнага матэрыялу, што мае вялікую інфармацыйную вартасьць. Мова «Нівы» не такая ўстандарызаваная, як у савецкіх газетах, хоць аднак заўважаецца выразная й галоўная арыентацыя на мову й правапіс савецкі. Сустрэкаюцца правінцыялізмы, русыцызмы і, пэўна-ж, палянізмы (лексычныя й граматычныя). Правапіс мае некаторыя (нязначныя й нешматлікія) адхіленьні ад савецкага (магчыма нават не зусім сьведомыя), як: жэнісься, дзэнісься, ні даўшы аброку ні бі кіям па боку і да г.п.) а мо гэта спосаб перадаваньня народнасьці?” – задумоўвалася „Бацькаўшчына”. Беларускі эміграцыйны тыднёвік адзначаў, што „Ніва”, у адрозьненьне ад беларускіх савецкіх газэт, часта выступала ў абароне беларускае мовы, пішучы, як важным зьяўляецца карыстаньне сваёй роднай мовай у штадзённым жыцьці. „Бацькаўшчына” пісала, што на самым пачатку беларуская культурная праца на Беласточчыне, хоць і праводзілася згодна з камуністычнай лініяй, то аднак мела прызнакі самастойнасьці. Пазьней уся гэтая дзейнасьць была ахопленая строгім кантролем з боку БССР, што нават „спачатна беларуская мова газеты «Ніва» была замененая зрусыфікаваным бээсэсэраўскім жаргонам”. Тым ня меней беларуская дзейнасьць падтрымлівала беларускую нацыянальную сьведомасьць і абараняла насельніцтва ад палянізацыі.⁵²

„Бацькаўшчына”, разглядаючы дзейнасьць Беларусаў у Польшчы, прызнавала іх паважныя дасягненьні, хаця заўважала таксама шмат недахопаў, якія аднак часта вынікалі зь незалежных ад іх прычынаў.

Мюнхэнскі беларускі тыднёвік выразна цікавіўся рознымі пра-

⁵¹ А. Г., *Да пытання Беларусаў у Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 8 красавіка 1956, нр 15 (297), с. 1.

⁵² *Ніва й Беларусы ў Польшчы*, „Бацькаўшчына”, 16 верасьня 1956, нр 38 (320), с. 2.

явамi беларускага жыцця, незалежна ад месца пражывання Беларусаў. „Бацькаўшчына”, імкнучыся да таго, каб змясьціць на сваіх старонках як найшырэйшую інфармацыю, старалася дайсьці да яе рознымі шляхамі, між іншым, уважліва гартаючы старонкі газэтных выданняў у Беларусі, у Польшчы, у краінах Заходняй Эўропы, у Амэрыцы, у Канадзе ды ў Аўстраліі. Была свайго роду лучнікам паміж Беларусамі. Дзякуючы ейным публікацыям беларуская дыяспара, раскіданая па цэлым сьвеце, арыентавалася ня толькі ў тых падзеях, якія адбываліся ў Беларусі, але таксама добра ведала пра ўмовы дзейнасьці Беларусаў у розных краінах, між іншым у Польшчы.

Несумненна, трэба адзначыць, што „Бацькаўшчына” заўсёды стаяла на незалежніцкіх пазыцыях: і калі пісала пра беларускую мінуўшчыну, і калі назірала за сучаснымі ёй падзеямі, і калі зазірала ў будучыню, стараючыся гэтакім чынам выхоўваць сваіх чытачоў у пашане да роднай гісторыі, мовы, культуры, да родных традыцыяў. І з гэтых пазыцыяў назірала за дзейнасьцю Беларусаў у розных краінах.